

PRVI KONKURS ZA UPRAŽNJENO MESTO GRADSKOG FIZIKA
SLOBODNOG KRALJEVSKOG GRADA SOMBORA POSLE
MAĐARSKE BUNE U DOBA BAHOVOG SISTEMA

Kosta POPOV, Đorđe ANTIĆ i Vojislav SMILJANIĆ

Posle Napoleonovih ratova Evropu je zahvatio žestok revolucionarni talas. Neredi su spontano izbijali (Nemačka, Rusija, Italija, Francuska) ali su ugušivani relativno brzo. Ta bujica naprednog nezadovoljstva nije mimoišla ni centralističku Austriju s njenim naslednim zemljama.

U Beču se 13. marta 1848. g. ruši dotle svemoguća vlast kancelara Meterniha i njegovog sekretara, šefa vrhovnog policijskog aparata grofa Sedlickog. Rušenje bečkog apsolutizma primljeno je s velikim oduševljenjem kod naprednog građanstva; smatralo se da je to kraj ugnjetavanja. Dva dana nakon svrgavanja bečkog diktatora 15. marta 1848. godine u Budimpešti izbija »mađarska buna«, pobunjenici traže ukidanje feudalne vlasti i obrazovanje parlamentarnog sistema vlasti, nezavisnog od Austrije.

Napredan ustanak Mađara zahvatio je celu zemlju, na strani reakcionarne Austrije ratovali su Srbi kako iz Vojvodine tako i iz Srbije, borbe su bile krvave, a tekle su s promenljivom srećom, sve dok se nije u borbu umešala Rusija. Ustanička mađarska vojska kapitulirala je 13. avgusta 1849. g. kod Vilagoša.

Carskim patentom od 18. novembra 1849. godine formirana je »Srpska Vojvodina i Tamiški Banat« od dotadašnjih bačko-bodroške, torontalske, tamiške i krašo-severinske županije i dela sremske (rumski i iločki deo).

Bački deo »Srpske Vojvodine« podeljen je na dva dela: somborski i novosadski. Ovi delovi nisu imali samostalnost, bilo političku bilo administrativnu, nominalno je samo postojala »firma« »Srpska Vojvodina i Tamiški Banat«, međutim, sve više i više za činovnike su postavljeni Nemci na račun Srba i drugih narodnosti. Službeni jezik postao je nemački (do 1845. g. bio je latinski, a do 1849. g. mađarski), a pismo gotica. U Somboru je otvorena i »Realka« na nemačkom jeziku (1). Od Mađara je oduzet Ustav, a na mesto njega 1850. g. zaveden apsolutizam na čelu sa Aleksandrom Bach-om, zvani »Bahov sistem«, ili sistem germanizacije.

Pet dana posle izbijanja mađarske bune, 20. marta, revolucija je zahvatila Sombor. Odmah je 400 žitelja, mahom Srba, pohapšeno ili smenjeno s položaja.

Citiramo dokument iz 1849. g.:

»Dan 8. julya 1849. g. da obezoružanja Srbija somborski, bi skočište sudbine užasne, kad dušmani naumiše svoju nameru krvavu nad somborskim Srbijama izvršiti: počem bez ikakve krivice srbske znamenite osobe u zatvor pobacaše, a po celi dan na ilinskoj pripeki, bezčinstvu podli madžarski kosaše, da stoe, izmetuše. Bi čizlo do 400 srbski osoba znatniji, koje su naumili Madžari u Vrbas na krvavu klanicu otpraviti. Ali božja promisao desi tom prilikom u Somboru vladiku Platona Atanackovića, koji svojim mudrim posredstvom kod komisara Morica Sent-Karolja po pogledu delovanja protokola srbske opštine i zatvorenim, i zatvoriti se imajućim somborskim Srbijama otpuste ishodaistvuje, i srbstvo od sramne pogibeli izbavi. Budi mu večita i pred Bogom i ljudima slava i hvala« (16).

Pobunjeničke trupe pod komandom Mauricia Percela porušili su i popalili Novi Sad, Srbobran i još neka mesta u kojima je živeo mahom srpski živalj koji je bio masakriran. Sombor se spasao tog pustošenja. Somborski plebanoš onog vremena Ernst Kelle piše (citiramo):

»Pošto je Magistrat dobio pismeno obaveštenje od komandanta pobunjenih trupa Mauricia Percela u kojem je pretio da će Sombor sravniti sa zemljom, a celo pravoslavno stanovništvo istrebiti (17), otišla je iz Sombora dobronamerna delegacija koju je Percel primio pred svojim oficijom Kazimirom Baćanom i odmah tražio 40.000 forinti, sa time da ako suma do 4. aprila bude položena neće dirati grad. U protivnom izvršice odmazdu« (8).

Solidarnošću svog stanovništva Sombora Srba, Mađara i Bunjevaca novac je sakupljen predat komandantu Mauriciju Percelu i tako Sombor nije doživeo sudbinu pustošenja i masakra Novog Sada i Srbobrana.

Iste godine Sombor zahvata kolera. Na dužnosti gradskog fizika nalazio se tada Srbin iz Ridice dr Vasilije Maksimović (2, 3). On je preduzeo za ono vreme sve efikasne mere da suzbije epidemiju kolere koja je imala vrlo buran i malignan tok (11). Međutim. »Kraljevski odbor za odbranu od kolere« obaveštava somborski Magistrat da akcija gradskog fizika u suzbijanju kolere ne valja i nije adekvatna naredbama, da njegov izveštaj od 23. X 1848. g. nije tačan, i zahteva da se protiv njega povede postupak, da se smeni i o učinjenom odmah obavesti Ministarstvo (5). Maksimović je smenjen za vreme »bune«, a njegova dužnost je poverena dr Adalbertu Cillinger-u (6).

Razlog smenjivanja Maksimovića nije bio stručnog karaktera kako je revolucionarna vlast to želela predstaviti, već čisto politički akt. On je odmah posle ugušivanja revolucije postavljen za županijskog fizika, kako piše u »Domostrojnom zapisniku« iz 1850. g. Bach-ov sistem i prisilna germanizacija nisu mu omogućili dugo zadržavanje na tom mestu, tako da ga 1859. g. u pojedinim dokumentima nalazimo ponovo na mestu gradskog fizika u Somboru (11, 10).

Posle pada revolucije Sombor je ostao bez gradskog fizika. Tu dužnost obavljao je dr Adalbert Cillinger koji kao stručnjak i čovek nije uživao veliko poverenje građanstva. Gradska vlast na čelu s gradonačelnikom Stevanom Laloševićem donosi odluku da se raspíše konkurs za gradskog fizika. Konkurs je objavljen početkom 1851. g. zaključno do 1. maja iste godine. Konkurs su objavile sve novine u Srpskoj Vojvodini i Tamiškom Banatu, kao i beogradske »Srpske novine« u Kneževini Srbiji. Na konkurs se javilo pet lekara, tri doktora medicine i dva doktora medicine i hirurgije; po narodnosti: 3 Srbina, 1 Mađar i jedan Jevrej (12).

Iznećemo ukratko njihove molbe i priloženu propratnu dokumentaciju, a na kraju, kao zaključak svake molbe, i mišljenje gradonačelnika

Sombora, što bi u stvari bila neka vrsta »karakteristike« koja je služila kao kriterijum za prijem u navedenu službu, a koju ćemo u tekstu nazvati »karakteristika gradonačelnika«.

1. Molba dr Stefana Kolarovića iz Rume (12)

Slavnim Magistratu,

Pokorno se moli Magistrat da mu dodeli upražnjeno mesto Gradskog fizika.

Molba se potkrepljuje sledećim:

Posедује diplomu doktora medicine Budimpeštanskog medicinskog fakulteta, izdato 1840. g., što dokazuje pod A.

Poseduje desetogodišnju lekarsku praksu, koja je izvor sticanja znanja i veštine u praktičnom radu, to je doprinelo njegovoj samostalnosti, pa se zato usuđuje prihvatiti se svakog posla u okviru lekarske službe, na opšte zadovoljstvo svojih pretpostavljenih. Iznosi besprekornost moralnog života i političkog držanja u vreme Revolucije 1848-49. g. Zatim skreće pažnju na dosadašnje zasluge u službi, pozivajući se na česne svedodžbe »Petrovaradinske pukovske komande«, što dokazuje pod B.

Na osnovu iznetog izvolite ga Slavni Magistrate udostojiti i dodeliti mu po-
menuto mesto gradskog fizika.

Ruma 12/25 april 1851 g.

Dr med. Stefan Kolarović, s. r.

Prilozi:

a) Diploma Budimpeštanskog fakulteta izdata 1840. g. kojom je Stefan Kolarović promovisan za doktora medicine.

b) Uverenje. Na molbu dr med. Stefana Kolarovića »Regiments komanda« potvrđuje da je imenovani 10 g. vršio lekarsku praksu na opšte zadovoljstvo naroda i da je uživao svestrano poštovanje. Za vreme burnih dana 1848-9. g. bio je bezprekoran građanin. Kada je u Buni pukovski lekar Baber napustio svoje radno mesto, dr Kolarović je dobrovoljno obavljao dužnost pukovskog lekara i rešavao dužnosti sudsko medicinskog stručnjaka i to sve sa najvećom brigom o bolesniku, neizmernom tačnošću i savesnošću. Njegovi javni i privatni odnosi, kao i ličan karakter ukazuju na velike lekarske sposobnosti, što je vredno pohvale.

Mitrovica 15. sept. 1850 g.

Pukovnik Petrovaradinske pukovnije
granične regimente
Josef Puffer, s. r.

Da je prepis veran originalu tvrdi i overava
Georg Emanuel, s. r.

»Karakteristika Gradonačelnika«

Stefan Kolarović, star 38 g. rođen u Sremskim Karlovcima, Srpska Vojvodina, sa boravkom u Rumi, nepoznatog bračnog stanja, završene studije doktora medicine. Znanje jezika je nepoznato, jer se iz priložene dokumentacije — ne vidi. Radio je 10 g. u Mitrovici, dok su druga službovanja nepoznata.

Sombor, 21 april/ 3 maj 1851 g.

Gradonačelnik
Stevan Lalošević, s. r.

2. Molba dr Jožefa Trauba iz Sombora (12)

Slavni Magistrate,

Studirao je i završio najstariji fakultet i to u Beču, na osnovu toga je spreman da čovečanstvu pruža lekarsku pomoć, pa se zato obraća ljubaznom Magis-

tratu preko priloga A. B. C. D. koji se prilažu u prepisu. Njegova karakteristika, lekarska sposobnost i privrženost bolesniku za vreme boravka u Somboru od 1849. g. ne moraju se ceniti dokumentima, već se o tome mogu prikupiti informacije od mnogobrojnog građanstva koje je lečio. Na osnovu priloženih dokumenata i informacija ima nadu da će mu Magistrat biti naklonjen i podariti mesto Gradskog fizika, a na osnovu Konkursa otvorenog do 1. maja tekuće godine. Magistrat će njegovim radom i brigom o napaćenom stanovništvu biti zadovoljan, kao i sa svim onim drugim što bude pružao građanstvu.

Sombor, 12/25 april 1851 g.

Najponizniji, dr med. Jožef Traub, s. r.

Prilozi:

A. Diploma dr medicine Bečkog medicinskog fakulteta od 1849. g.
B. Uverenje da je od 14. oktobra do 2. novembra 1848. g. radio u kužnoj (privremenoj) bolnici ispomažući »Obeartzt-u«. Na poslu je bio pouzdan i veran.

Beč, 15 juli 1849 g.

Oberartzt I. Hirurške klinike
Dr Weisner Dienst, s. r.

C. Uverenje da je radio u »XX infanteriskoj regimenti, u poljskom bataljonu« kao lekar kod tifusara.

Sombor, 20 novembar 1849 g.

Komandant major
Riter Johann v. Neuwirth, s. r.

D. Zahvalnica, Bogu i dr Traubu koji ga je izlečio od trbušnog tifusa, i čijom je zaslugom imenovani novo oboljenje srećno preboleo.

19. I. 1850 g.

Riter Johann, v. Neuwirth, s. r.

»Karakteristika Gradonačelnika«

Jozef Traub, 30 g. star, rođen u Baji, Srpska Vojvodina, sa prebivalištem u Somboru, neoženjen. Posедуje diplomu Bečkog medicinskog fakulteta, doktora medicine. Govori nemački, mađarski, latinski, a razume nešto i srpski. Njegovi atesti o službovanju teku jedino od 14. oktobra do 2. novembra 1848. g. iz »Kužne bolnice« u Beču u kojoj je praktikirao. Po sposobnosti je upotrebljiv. Vladanja je dobrog, moralnog. Sem lekarske prakse, nije angažovan drugim poslovima. U Somboru nema rodbine. Na njegov život i rad ne može se staviti nikakva primedba sem da je Jevrejin i da medicinski nije toliko sazreo da bi ovdašnja publika lako prešla preko njegovog postavljanja za gradskog fizika.

Sombor, 21 april/3 maj 1851 g.

Gradonačelnik
Stevan Lalošević, s. r.

3. Molba dr Jovana Petrovića iz Temišvara (12)

Slavnom Magistratu,
Pošto sam doznao iz Beogradskih »Srpskih novina« da je do 1. maja 1851. godine otvoren Konkurs za Gradskog fizika u Somboru usudujem se pokorno moliti Magistrat, da mi dodeli to mesto na osnovu sledećeg:

— Diplome dr medicine Budimpeštanskog med. fakulteta. Pod 1.

— Potvrde iz koje se vidi da sam na dužnosti lekara obavljao veliku bolničku praksu od septembra 1848. g. do novembra 1849. g. u »Vojnoj bolnici K. u. K.« u Temišvaru. Pod 2.

— Potvrde da sam obavljao lekarsku praksu u Čakovu posle izlaska iz »Vojne bolnice K. u. K.« i to na veliko zadovoljstvo tamošnjeg građanstva, a što mi je tamošnja Vlast potvrdila. Pod 3.

Osim navedenog govorim potpuno srpski, latinski, mađarski, nemački i rumunski.

Slavni Magistrat trebalo bi da uzme u obzir svu moju stručnu sposobnost i veštinu, kao i to što sam u doba Mađarske revolucije bio u službi »K. u. K.« i time potvrdio svoju vernost i privrženost, pa molim da mi se dodeli mesto Gradskog fizika Slobodnog Kraljevskog grada Sombora.

Čakovo, 29 mart 1851 g.

Dr med. Jovan Petrović, s. r.

Prilozi:

1. Diploma Budimpeštanskog Medicinskog fakulteta od 5. maja 1840. g.
2. Uverenje da je dr med. Jovan Petrović radio u »Vojnoj bolnici K. u. K. u Temišvaru« od 16. septembra 1848. g. do kraja novembra 1849. g.
U odsustvu pukovnika, pukovski lekar

Dr M. P. Zemmann, s. r.

Temišvar, 11 avgusta 1850 g.

Da je prepis veran svome originalu
overava, šef Kancelarije u Čakovu
Vincens Petrović, s. r. 1851 g. 29. III.

3. Svedodžba. Na temelju traženja dr Jovana Petrovića dole potpisani svedoci da je imenovani dr Jovan Petrović obavljao i obavlja lekarsku praksu u Čakovu od juna 1850. g. do marta 1851. g., to na opšte zadovoljstvo publike.

Čakovo, 20. marta 1851 g.

»Karakteristika gradonačelnika«

Jovan Petrović, rođen u Temišvaru, Srpska Vojvodina, 28 g. star, sa prebivalištem u Čakovu, bračno stanje nepoznato. Završio studije za dr medicine na Budimpeštanskom fakultetu 1840. g. U Molbi navodi da govori srpski, nemački, latinski, mađarski i rumunski. Na osnovu dokumenata imenovani je radio u »K. u. K. Vojnoj bolnici u Temišvaru« od septembra 1848. g. do novembra 1849. g., a od 3. juna 1850. g. marta 1851. g. obavlja lekarsku praksu u Čakovu.

Sombor, 21 april/3 maj 1851 g.

Gradonačelnik
Stevan Lalošević, s. r.

4. Molba dr Adalberta Cillinger-a iz Sombora (12)

Oduševljen bezgraničnim pravdoljubljem slavnog Magistrata, slobodan sam na osnovu ponovnog raspisa Konkursa za mesto gradskog fizika zatražiti da mi se zvanično izda svedočanstvo označeno i od strane Odbornika, kao najveće obrazloženje i dokaz mojih zasluga i to na osnovu sledećih nepobitnih činjenica:

A. U vreme epidemije kolere 1832. g. bio sam jedini lekar u Somboru i radio na suzbijanju oboljenja, koje je uspešno suzbijeno, pa na osnovu suzbijeno, pa na osnovu toga mislim, da na kompetovano mesto imam i prioritet u odnosu na sve ostale kandidate.

B. Punih 17 godina zamenjivao sam dr Lotza, gradskog fizika zbog njegove starosti, i za to vreme radio sam besplatno.

C. Posle smrti dr Lotza, tokom 3 meseca dok dr Maksimović nije izabran za gradskog fizika, kao i godinu dana i 7 meseci posle njegovog izbora, dok to mesto nije zauzeo, zastupao sam njega i obavljao posao gradskog fizika.

D. U doba groznog vremena Revolucije, pa sve do danas ne samo što sam obavljao dužnost gradskog fizika, već i hirurga i to u Civilnoj i Vojnoj bolnici u Somboru. Uvek sam radio neumorno i brižljivo ne praveći razliku da li se radi o prijatelju ili neprijatelju, iako sam radi toga doživljavao hiljade neprijatnosti i bio izložen opasnostima, a što mi je velike štete nanelo. Sam sam najpedantnije obavljao sav ovaj rad, bez pomoći bilo kojeg drugog lekara, a građanstvo našeg grada nisam ni za trenutak napuštao. Svojom velikom odanošću poslu uvek sam bio u stanju, da iako sam, za sve to vreme održavam zadovoljavajuće zdravstveno stanje u Gradu. Na osnovu mojih navedenih zasluga mislim da imam prednost da se meni dodeli, a ne samo obeća, mesto Gradskog fizika. Pored navedenih zasluga molim da mi se pomogne da navedeno mesto zauzmem i kao ocu desetoro dece, koja su nezbrinuta.

Za tu milost ostajem pokorni sluga,

Sombor, 11 marta 1851 g.

Adalbert Cillinger, s. r. doktor
medicines i hirurgije

Sledeći zapisnik je nađen u predmetu dr Cillinger-a:

Izvod iz političkog zapisnika br. 1203 iz 1841 g.

Glavni Gradski pravobranilac Đorđe Petrović daje svoje mišljenje u vezi iskošćavanja službenog položaja dr Cillinger Bele

O D L U K A:

U vezi poročnog postupka izjavljujemo da ukoliko i najmanji sličan postupak učini, bezuvetno će povući zakonske posledice. Sombor, 28 septembra 1841 g.

Beležnik
Uroš Simić, s. r.

Ovaj dokument priložen uz molbu dr Cillinger-a za prijem za gradskog fizika, kao deo njegovih stručnih i službenih dokumenata, nije slučajno priložen, jer takvih i sličnih dokumenata kod drugih kandidata nije bilo (15).

»Karakteristika gradonačelnika«

Adalbert Cillinger, star 53 g., rođen u Šiklošu, Baranja, Mađarska, stanovnik Sombora, oženjen. Diplomirani dr medicine i hirurgije. Govori nemački, mađarski, latinski i nešto srpski. U Sombor se doselio 1825 godine i postao honorarni gradski fizik, substitutionalno je plaćen sa 200 forinti godišnje. Od toga vremena, 23 g. neprekidno živi u Somboru. Stručna sposobnost mu je neznatna, malo cenjena, u struci je slabo upotrebljiv, a nije ni neporočan. U doba epidemije kolere kao honorarni gradski fizik, kao i kasnije. Kroz svo vreme svoga službovanja kao lekar nije stekao poverenje građanstva.

Sombor 21 april/3 maj 1851 g.

Gradonačelnik
Stevan Lalošević, s. r.

5. Molba dr Đorđa Malaća iz Osijeka (12)

Na osnovu Konkursa koji je Slobodan Kraljevski grad Sombor obavio uzimam slobodu da kompetujem na upražnjeno mesto, na osnovu sledećeg:

Rođen sam u Osijeku, u Slavoniji, star sam 31 godinu. Govorim srpski, nemački, mađarski i latinski. Položio sam teorijsku i praktičnu medicinu na Javnom univerzitetu u Budimpešti i doktorirao za fizika i hirurga 1844 g. Prilog 1.

Od kako sam doktorirao bavio sam se isključivo medicinskom praksom, uključujući tu i godinu dana rada u Bečkoj bolnici. Lekarsku praksu obavljao sam u Slobodnom Kraljevskom gradu Osijeku. Zatim sam pozvan od Srpske Kneževske Vlade u Beograd gde sam obavljao dužnost fizika Okruga Beogradskog, što dokazujem dokumentom. Prilog 2.

Posle Beograda otišao sam na dužnost Okružnog fizika Jagodinskog okruga, na kojoj sam dužnosti proveo 3 godine i 6 meseci, što dokazujem dokumentima. Prilog 3.

Imam nadu da ću mesto Gradskog fizika Grada Sombora dobiti, pa ostajem najučtiviji

Sombor, 4 aprila 1851 g.

Dr medicine i hirurgije
Đorđe Malać, s. r.

Prilozi:

1. Diploma dr medicine i hirurgije Budimpeštanskog medicinskog fakulteta iz 1844 g.

2. Uverenje (13) Srpska Kneževska vlada tražila je 1847 g. doktora medicine koji bi zastupao Okružnog fizika Beogradskog okruga, to je mesto dodeljeno dr Đorđu Malaću, na kojem je mestu proveo od maja do novembra 1847. g. Svojom spremom dokazao je da su njegovi pretpostavljeni i bolesnici bili zadovoljni. Bio je primer lojalnosti, a svojim ophođenjem kod naroda stekao je poverenje u celom Okrugu. Načelnik Okruga potvrđuje to da je G. dr Malać svojom privatnom praksom zadobio narodno poverenje.

Sekretar
Zastavnik Miloš N. Stanković, s. r.

Poručnik A. Nikolajević, s. r.

Da je prevod sa srpskog na
nemački tačan overava
Nadkomesar okruga
Petar Mladenović, s. r.

Sombor, 4. IV. 1851 g. (13).

3. Uverenje da je Đorđe Malać tri godine i 6 meseci bio Okružni fizik Okruga Jagodinskog. Za svo to vreme savesno i dobro je radio i mnogobrojne slučajeve odlično izlečio.

Jagodina, 10 sept. 1850 g.

Predsednik Okruga Jagodinskog
Ađutant, konjički pukovnik Boža Naumović, s. r.

Da je prepis sa srpskog na nemački
tačan overava i potvrđuje pečatom
Petar Mladenović, s. r.
Nadkomesar okruga Sombor

Sombor, 5. IV. 1851 g.

»Karakteristika gradonačelnika«

Đorđe Malać, 31 g. star, rođen u Osijeku, Slavonija, oženjen. Diplomirao za doktora medicine i hirurgije u Budimpešti 1844 g. Govori srpski, nemački, mađarski i latinski. Od maja do novembra 1847 g. obavljao je dužnost Okružnog fizika Beogradskog okruga u Kneževini Srbiji, od 7 novembra 1847 g. do 24 novembra 1850 g. bio je Okružni fizik Okruga Jagodine. Sem navedenih službovanja godinu i 6 meseci vršio je lekarsku praksu u Osijeku. Po sposobnosti je odličan, upotreb-

ljivost vredna pohvale, moralnog vladanja odličnog. Kroz svoj naučni i stručni rad stekao poverenje i poštovanje građanstva, i svugde je bio vrlo zapažen.

Sombor, 21 april/3 maj 1851 g.

Gradonačelnik
Stevan Lalošević, s. r.

Posle ugušenja mađarske revolucije austrijska vlast dala je neke privilegije Srbima. Jedan od tih ustupaka bilo je i formiranje »Srpske Vojvodine i Tamiškog Banata«. Tada su po gradovima neke sporednije ulice prvi put nazvane srpskim imenima ili dobile imena srpskih velikana (u Somboru Vojvođanska ul., Knićaninova ul. itd.); međutim, glavni trgovi i glavne ulice nosile su imena velikana austrijske Monarhije. Tako je izgledala »fasada« te »Srpske Vojvodine i Tamiškog Banata«. Međutim, unutrašnjost je bila drugačija. Srpska uprava i srpski jezik kao službeni jezik nikada nisu postojali, oni su uvek bili u drugom planu. Odmah posle njenog »promovisanja« ukinut je dotadašnji mađarski Ustav i otpočela prinudna germanizacija koja se sprovodila kroz Bahov sistem. Kao službeni jezik zaveden je nemački, a službeno pismo postalo je gotica (do 1845. latinski jezik i latinica, do 1849. mađarski jezik i latinica). Počela je zamena činovništva na svim važnim položajima. Ta mesta zauzimaju Nemci na račun Mađara, Srba i drugih nacionalnosti. Otvaraju se nemačke škole, kako niže, tako i srednje, izdaju se uredbе za regulisanje saniteta, traže se razni mesečni i drugi izveštaji od gradskih fizika i opštinskih lekara, sve pisano na nemačkom jeziku, goticom.

U opisanom »konkursu za gradskog fizika slobodnog kraljevskog grada Sombora« iz 1851. g. sve molbe za prijem pisane su na nemačkom jeziku, goticom, iako nijedan lekar nije bio Nemač (mesto suviše nevažno i malo plaćeno za Nemce). Čak i molba dr Malać koji je vreme revolucije proveo u Srbiji kao okružni fizik sa svim priložima morala je biti prevedena na nemački jezik, pisana goticom i overena od nadkomesara okruga somborskog, iako isti prelazi sa službom iz Kneževine Srbije u »Srpsku Vojvodinu«. Ove molbe pišu se od većine kandidata u trećem licu, kao da se radi o nekoj trećoj osobi, a ne o njemu lično, tj. lekaru koji konkuriše. To je bila »birokratska administrativna moda ili etikacija« Bahovog germanističkog sistema. Međutim, karakteristično je da su datumi pisani novim i starim kalendarom (primer: 21 april/3 maj 1851 g.).

U svakoj molbi se naglašava lojalnost austrougarskoj vlasti za vreme bune 1848-9. i učešće lekara u borbi protiv nje, bilo svojim radom, ili nekom drugom aktivnošću. Jedino dr Malać to ne spominje, jer je za sve to vreme bio na službi u Kneževini Srbiji. Zanimljiv je navod dr Cillinger-a, najstarijeg (53 g.) somborskog lekara koji u molbi navodi: »Uvek sam radio neumorno i brižljivo ne praveći nikakve razlike između prijatelja i neprijatelja«, čovek humanista, a što mu je donosilo mnogo opasnosti, neugodnosti i štete, što ga je koštalo da 23 g. nije mogao napredovati u službi. To i u molbi navodi. Međutim, od gradonačelnika je dobio kompromitirajuću karakteristiku.

Iz konkursa dalje vidimo da stručni rad lekara i medicinsku etiku u celini nisu cenili stručnjaci ili lekarska društva, iako su oni postojali (Univerzitet u Beču, Budimpešti, Koložvaru, visoke medicinske škole, opšte i kliničke bolnice).

Sve te ocene o lekarima davao je germanistički nastrojani činovnički aparat, s gradonačelnikom Sombora, koji je poslednji pred izbor kandidata davao svoje mišljenje (o svemu) koje smo u radu nazvali »karakteristika gradonačelnika«. Tu je on cenio: porodični život, bračno stanje, stručne kvalifikacije (stručnost u praksi i teoriji), poverenje i odanost prema vlasti, podobnost za rukovođenje na tom mestu, moralnu stranu kandidata, da li je poročan ili ne, i »čistotu« za vreme revolucije 1848-9. g. Proveravao je da li govori jezike, lekar je neophodno morao znati nemački, a uz njega se koristio sa još 2 do 3 jezika (mađarskim, srpskim, latinskim, a u Tamiškom Banatu i rumunskim).

Kod nekih kandidata te karakteristike bile su vrlo štute i nepotpune, u drugim slučajevima suviše opširne, bilo u pozitivnom, ili negativnom smislu za kandidata. To je zavisilo od toga da li kandidata treba prihvatiti, učtivo ga odbiti, ružno ga odbiti, ili ga kompromitovati. Postojale su eto te 4 gradacije.

Dr med. i hirurgije Cillinger da bi se »zaštutio« od takve »karakteristike« u svojoj molbi »ironično pravdoljublje Magistrata« i zahteva zaštitu od strane odbornika, tražeći da i oni potvrde njegovu »karakteristiku«. Međutim, iz dokumenata se vidi da mu to nije ništa pomoglo, jer je dobio kompromitujuću karakteristiku, iako je 23 g. proveo u Somboru i bio najstariji lekar i za sve vreme supstitucionalno zamenjivao gradskog fizika (6, 12).

Ovaj konkurs otkriva nam i jednu dosad nepoznatu stranu: i pored Bahove germanizacije, prvi put se raspisuje konkurs i van Monarhije, njega objavljuju i beogradske »Srpske novine«, pored štampe u »Srpskoj Vojvodini i Tamiškom Banatu«. Na aktima se stavlja prvo datum novog kalendara, a pored njega datum po starom pravoslavnom kalendaru (crkvenom kalendaru), što je novina.

Eto, to su bile mnoge proturečnosti koje su zadesile narod »Srpske Vojvodine i Tamiškog Banata« i njegov sanitet, a fasada od strane austrijske Monarhije je bila tako vešto sačinjena da je prisilnom germanizacijom ne samo onemogućila svaki nacionalni i socijalni razvoj manjina, već i obespravila ne samo Mađare (kao revolucionare), već i Srbe koji su pomagali Habsburšku monarhiju protiv revolucije.

Zaključak

Na objavljen konkurs za gradskog fizika izabran je dr medicine i hirurgije Đorđe Malać, 31 g. star, iz Osijeka (14) koji se za svo vreme »mađarske bune« i još 2 godine i nekoliko meseci nalazio na dužnosti okružnog fizika u Kneževini Srbiji (Beograd i Jagodina) (12). Međutim, ni njemu Bahov germanistički sistem nije omogućio duži boravak u Somboru (14), tako da na dokumentima koje posedujemo iz 1859. g. na mestu fizika ponovo nalazimo dr Vasilija Maksimovića, gradskog fizika koji je smenjen u »mađarskoj buni« 1848. g. (5), a koji je posle »bune« postao županijski fizik, na kojem ga mestu Bahov sistem nije do kraja tolerisao, već vratio na staro mesto, gradskog fizika slobodnog kraljevskog grada Sombora.

Literatura

1. Istorijiski arhiv Sombor, Protokol Magistrata br. 170, 27. X. 1852. g.; —
2. Popov Kosta: Zbornik IV naučnog sastanka sekcije SAPV, NDZIZKJ 21—22. april 1972. g., Sombor; — 3. Panić Vlada: Zbornik VI naučnog sastanka SAPV, NDZIZKJ, 11—12. maj 1974. g., Pančevo; — 4. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata: br. 210, 1884. g.; — 5. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata: br. 240, 1848; — 6. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata, Poglavarstvena pisma: br. 335, 1850. g.; — 7. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata, br. 335, 1850. g.; — 8. Ernst Kelle: Pregovori sa Mauriciom Percelom, komandantom ugarskih pobunjeničkih snaga za spas Sombora od odmazde. Sombor, 1851. g.; — 9. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata, Bürgermeisteramt, br. 5232 od 1859. g.; — 10. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata, Bürgermeisteramt, br. 1880, 1860. g.; — 11. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata, Bürgermeisteramt, br. 213, 1860. g.; — 12. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata, Poglavarstvena pisma, br. 359, 1851. g.; — 13. Beogradsko okružno poglavarstvo, br. 5998 od 1850. g.; — 14. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata, Poglavarstvena pisma, br. 437, 1852. g.; — 15. Istorijiski arhiv Sombor, Protokol Gradskog pravobranioca, br. 1203, 1841. g.; — 16. Georgije Kojan Stevanović: Serbske Novine: br. 38, 39, 40 od aprila 1848. g., Beograd; — 17. Istorijiski arhiv Sombor, Fond Magistrata, br. 302, od 1. aprila 1849. g.

THE NEW COMPETITION FOR THE OPENED POSITION OF THE PHYSICIAN IN THE ROYAL TOWN SOMBOR AFTER THE HUNGARIAN REBELLION IN THE PERIOD OF BACH'S SYSTEM

Kosta POPOV, Đorđe ANTIC and Vojislav SMILJANIĆ

After Napoleon's wars, the progressive rebellions, which had spread all over Europe, overcame the centralistic Austria with the Inherited lands, too. In Vienna, the almighty power of Mediternich was overthrown on the 13th of March, 1848; the Hungarian rebellion broke out on the 15th of March, in the same year. The Serbian soldiers fought together with the reactionary Habsbourg troops, while Hungarians were on the other side. The Rebellion was crushed after the Russian troops took part in the battle in the place called Vilagos, in 1849. According to the »Imperial patent« from November, 18th 1849, the Serbian Vojvodina and Tamiš Banat were given to Serbs as their privilege. In Vienna, Bach Alexander had been appointed the chancellor, and, very soon, he repealed the Hungarian Constitution and imposed the forced germanization. In »the Serbian Vojvodina and Tamiš Banat« German language and Gothic alphabet were introduced as the official and compulsory. Germans were appointed to the most important administrative positions »given up« to them by Serbs who were only assistants, and Hungarians the main advocates of that progressive revolution. All national »minorities« had lost their national and social rights and were subjected to the forced germanization, although only a small percentage of German population lived on that territory; that was the essence of Bach's system.

Under those conditions, there was »a competition for the town physician in Sombor«. Five candidates were reported to that competition, three were Serbs, the fourth was a Hungarian, and the fifth was a Jew; the position was not important and it was badly paid, so, none of Germans applied for it. Applications were written in German in Gothic alphabet; dr Malać, who had come from Jagodina, gave translations of his documents in German, in Gothic alphabet, to the superintendent of the district of Sombor who certified them. The professional work, family and moral life, success in the treatment, professional and political suitability for that position and some other qualities were appraised by the German governmental administrative machinery, and the mayor gave his opinion immediately before the admission to that position. It was very important to know the altitude and collaboration of a candidate with the Austrian authorities against »the Hungarian rebellion in 1848-9«.

However, there were some contradictions. The competition was published not only in the newspaper »Serbian Vojvodina and Tamiš Banat«, but in Belgrade

»Serbian newspaper«, too; it was the first time that dates were written both according to the new and to the old church Orthodox calendar.

Finally, a 31 years old doctor of medicine and surgery Djordje Malać was appointed the town's physician. He was a Serbian, born in Osijek, and spent some years in Jagodina as the district physician, and he worked in the principality of Serbia during the Hungarian rebellion.